

Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal

ISSN 2667-7326 | e-ISSN 2667-6710

Aralık / December 2021, 17: 259-293

İmâmet Düşüncesi Özelinde Ayyâşî Tefsiri ile Râzî Tefsirinin Karşılaştırılması

Fatih ÖZAKTAN

Arş. Gör. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslâmi İlimler Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı
Research Asst. Dr., Afyon Kocatepe University, Faculty of Islamic Sciences,
Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir
Afyonkarahisar, Turkey
fozaktan@aku.edu.tr
orcid.org/0000-0001-9019-765X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 17 Ağustos / August 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 29 Eylül / September 2021

Yayın Tarihi / Published: 30 Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Aralık / December

Sayı / Issue: 17 **Sayfa / Pages:** 259-293

Atıf / Cite as: Özaktan, Fatih. "İmâmet Düşüncesi Özelinde Ayyâşî Tefsiri ile Râzî Tefsirinin Karşılaştırılması [Comparison of Ayyâşî and Râzî Tafsir in Specific to the Imamate Thought]". *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 17 (December 2021): 259-293

<https://doi.org/10.18498/amailad.983891>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/amailad>.

Abstract

In this article, information was given, first, about the life of Ayyâşî, the events leading to the rise of the imamate thought, and the principles of the imamate. Then the claim of distortion of the verses of the Qur'ân about the imamate in the Ayyâşî tafsir which is one of the first period Shia sources and the verses of the Qur'ân attributed to the imamate were analysed. The aforementioned claims of distortion and the verses of the Qur'ân attributed to the imamate were compared with the Râzî tafsir, and the attitudes of two commentators towards the verses of the Qur'ân were revealed. Moreover, it also covered Kummî, Tûsî, and Taberî's explanations related to the topic.

The most important belief doctrine that separates the Shi'a from other religious sects is the imamate understanding. The imamate is the religious and political duty of the Islamic society following the death of the Prophet Muhammad (s.a.s). It is possible to state that the political events such as Cemel incident, Sıffin War, Hz. Ali's being martyred, and Karbala disaster occurring in the first hijri century led up to the formation of the imamate thought. Since they have different opinions about the determination and qualifications of imams, the Shias are divided into different groups in themselves. There are two ecoles in the Imamiyye group which is the biggest group among them. The first one is ahbârîs defending that reports and opinions of the imams are the only source in religious issues and that the Qur'ân is distorted, and the other one is usûlîs adopting the deduction method in the understanding of religious decrees. Ayyâşî (ö. 320/932) is one of the commentators from the ahbârî ecole. The tafsir written by Ayyâşî is highly respected by the Shias in consequence of being one of the first Shia tafsirs. Ayyâşî claimed that wordings related to the Family of the Muhammed and imamate in some of the verses of the Qur'ân were removed from the verses after the descending of the Qur'ân in order to ground the imamate understanding, which is the characteristic feature of the Shi'a, on the Qur'ân. In accordance with this claim, Ayyâşî added the following statements to the text of Qur'ân: "آل محمد/ the Family of the Muhammed, "آل محمد حقهم", "أولاد علي/ about Ali", "أولاد علي/ guardian of Ali" and "وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَأَنَّ عَلِيًّا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ" / the Prophet Muhammad is the messenger of Allah and Ali is the caliph of believers". Also, when there is praise and honour in the verses including the wording "أُمَّة/umma", Ayyâşî has added a letter to this wording and claimed that it descended as "أَئِمَّة/ıimams".

The main purpose that Ayyâşî added these wordings to the Qur'ân by claiming that wordings about the Family of the Muhammed and imamate were erased is to prove that the imams are innocent and honourable people.

Hundreds of commentators such as Taberî and Râzî proved with the evidence they put forward in their tafsirs that Ayyâşî's abovementioned claims are totally superstitious and false.

Keywords: Tafsir, Shia, Ayyâşî, Imamate, Râzî

İmâmet Düşüncesi Özelinde Ayyâşî Tefsiri ile Râzî Tefsirinin Karşılaştırılması

Öz

Bu makalede öncelikle Ayyâşî'nin hayatı, imâmet düşüncesinin doğuşuna zemin hazırlayan olaylar ve imâmet esasları hakkında bilgi verilmiş, ardından ilk dönem Şîî kaynaklardan biri olan Ayyâşî tefsirinde imâmetle ilgili âyetlerin tahrife uğradığı iddiası ve imâmete hamledilen âyetler incelenmiştir. Söz konusu tahrif iddiaları ve imâmete hamledilen âyetler, Râzî tefsiri ile mukâyese edilmiş, iki müfessirin âyetlere yaklaşımı ortaya konulmuştur. Bununla birlikte konu ile ilgili Kummî, Tûsî ve Taberî'nin açıklamalarına da yer verilmiştir.

Şîa; Ali b. Ebî Tâlib'in Hz. Muhammed'den sonra nas ve tayinle halife olduğuna inanan, imâmetin Ali'nin soyundan devam edeceğini ileri süren ve imamların seçkin kişiler olduklarını iddia eden toplulukların müşterek adıdır. Şîa'yı diğer mezheplerden ayıran en önemli inanç akîdesi imâmet anlayışıdır. İmâmet, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra İslâm toplumunun dinî ve siyasî liderlik görevidir. İmâmet düşüncesinin oluşumuna, hicrî birinci asırda yaşanan Cemel vakâsı, Sıffîn savaşı, Hz. Ali'nin şehit edilmesi ve Kerbelâ fâciası gibi siyasî olayların zemin hazırladığını söylemek mümkündür. İmamların belirlenmesi ve vasıfları konusunda farklı görüşlere sahip olmaları sebebiyle Şîîler kendi içerisinde farklı gruplara ayrılmaktadır. Bunlar içerisinde en büyük grubu oluşturan İmâmiyye'de iki ekol bulunmaktadır. Birincisi; imamlardan gelen rivayet ve görüşlerin dinî meselelerde tek kaynak olduğunu ve Kur'ân'ın tahrife uğradığını savunan ahbârîler, diğeri ise dinî hükümlerin anlaşılmasında istidlâl metodunu benimseyen usûlîlerdir. Ahbârî ekolden olan müfessirlerden biri de Ayyâşî'dir (ö. 320/932). Ayyâşî'nin yazmış olduğu tefsir, ilk Şîî tefsirlerden biri olması hasebiyle, Şîîler tarafından büyük itibar görmüştür. Rivâyet tefsiri kategorisinde yer alan bu tefsirde Ayyâşî, Meryem sûresine kadar olan on sekiz sûredeki tüm âyetlerin değil bazı âyetlerin tefsirini yapmıştır.

yanı sıra yoruma açık (zâhir-nas) lafızların bulunması nedeniyle zaman zaman birbiriyle çelişen manalar ortaya çıkmıştır. Kur'ân lafızlarının bu esnek yapısıyla birlikte Hz. Peygamber ve hulefâ-yi râşidîn dönemlerinde yaşanan olaylar da âyetlerin anlaşılması ve yorumlanmasında etkili olmuştur. Şîa'daki imâmet düşüncesinin temelinde de özellikle Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra imâmet meselesi etrafında yaşanan tartışmalar yer almıştır. İmâmet'in Ehl-i beyt'in hakkı olduğu iddiasını Kur'ân'a dayandırma çabaları, Şîi müfessirlerin mezhep taraftarlığı yapmalarından ve taassup içerisinde bulunmalarından kaynaklanmaktadır. Ayyâşî (ö. 320/910) de Şîa'nın imâmet görüşlerini Kur'ân ile delillendirmeye çalışan ilk müfessirlerden biri olarak tarihteki yerini almıştır.

Ayyâşî hakkında *Şîa Tefsirlerinde Hadis Kullanımı -Ayyâşî Tefsiri Örneği-* adında yüksek lisans çalışması,¹ bir de *Tefsirde Mezhebe Dayalı Aşırılık -Ayyâşî Örneği-* isiminde Ayyâşî tefsirinde aşırı yorumu inceleyen kısa bir çalışma yapılmıştır.² Yapılan bu çalışmada ise konu sınırlandırmasına gidilerek Ayyâşî tefsirinde sadece imâmete hamledilen veya imâmetle ilgili lafızların ilave edildiği âyetler derinlemesine incelenmiş, bununla birlikte konu ile ilgili Şîi müfessirlerden Kummî (ö. 329/941) ve Tûsî'nin (ö. 460/1067), Sünnî müfessirlerden Taberî (ö. 310/923) ve Râzî'nin (ö. 606/1210) görüşlerine yer verilmiş, Ayyâşî'nin söz konusu âyetleri tefsiri, husûsen kelâmî konulara geniş yer veren Râzî tefsiriyle mukâyese edilmiştir. Örnek âyetler ele alınırken konu gereği tüm âyetin tefsiri verilmemiş, sadece makalenin konusu ile ilgili bölümün tefsiri verilmiştir.

Ayyâşî'nin bazı âyetlere Ehl-i beyt ifadelerini eklemesinin ve âyette ta'zîm ifadeleri varsa bunu imâmete hamletmesinin arka planında ilk asırlarda yaşanmış hâdiselerle birlikte hem geçmişteki hem de içinde bulunduğu toplumdaki sosyal, siyasal ve îtikâdî düşünceler etkili olmuştur. Bu nedenle giriş bölümünden sonra Şîilik'te imâmet düşüncesinin doğuşuna zemin hazırlayan olaylar ve imâmet ilkeleri hakkında bilgi verilmiştir. Zira Ayyâşî, yazmış olduğu tefsirle bu ilkelerin Kur'ân'daki temel dayanaklarını ortaya koymaya çalışmıştır. Şunu da

¹ Recep Emin Gül tarafından yapılan bu çalışma 2014 yılında tamamlanmıştır.

² Hüseyin Çelik - Sabuhi Shahavatov, "Tefsirde Mezhebe Dayalı Aşırılık -Ayyâşî Örneği-", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/48 (2017), 703-709.

264 | F. ÖZAKTAN / İmâmet Düşüncesi Özelinde Ayyâşî Tefsiri ile Râzî Tefsirinin Karşılaştırılması
belirtmek gerekir ki, bu makalede Şia/Şî kelimesi ile Şîîlerin sayıca en büyük grubunu oluşturan³ İmâmiyye/İsnâaşeriyye kastedilmiştir.

1. Şîî Müfessir Ayyâşî ve Tefsiri

Şiyâ' mastarından türeyen şia kelimesi "tarafdar, topluluk ve destekçi" manasına gelmektedir.⁴ Bir gruba mensubiyeti ifade etme anlamında müfret olarak şîî şeklinde kullanılmaktadır. Terim olarak,

"Şia; Ali b. Ebî Tâlib'in Hz. Muhammed'den hemen sonra nas ve tayinle halife olduğuna inanan, imâmetin insanlığın sonuna dek, Ali'nin soyunda devam edeceğini ileri süren, bu imamların masum olduklarını iddia eden toplulukların müşterek adıdır."⁵

Şîîler kendi içerisinde imamların tayini ve sıfatları konusunda farklı görüşlere sahip olmaları sebebiyle Keysâniyye, Zeydiyye, İmâmiyye-İsnâaşeriyye, İsmâiliyye, şeklinde farklı gruplara ayrılır.⁶ Bunlar içerisinde günümüze kadar varlığını koruyan İsnâaşeriyye İmâmiyyesi, en büyük kesimi oluşturmaktadır.⁷ İsnâaşeriyye mensupları, on ikinci imam Muhammed b. Hasan el-Askerî'nin (ö. 260/873) Hille'de annesi ile birlikte hapsedildiğinde evinin mahzenine gizlenerek ortadan kaybolduğuna, kıyamet gününden önce ortaya çıkarak yeryüzünü adaletle dolduracağına inanırlar. Günümüzde hâlen onun gelişini beklemekle birlikte onu, Mehdî muntazar olarak isimlendirmişlerdir.⁸

³ Şerif el-Murtazâ, *el-Fusûlu'l-muhtâre* (Beyrut: Dârü'l-Müfid, 1992), 321; Muhammed Rızâ Muzaffer, *Akâidü'l-İmâmiyye* (Irak: y.y. 1961), 9; Mustafa Öz, Avni İlhan, "İmâmiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/207.

⁴ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb İsfahânî *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvudî (Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1992), 470.

⁵ Hasan Onat, "Şiîliğin Doğuşu Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (1997), 80-81; Benzer tanımlar için bk. Ebû Mansur Abdülkâhîr b. Tâhîr b. Muhammed Temîmî Abdülkâhîr Bağdâdî, *el-Milel ve'n-nihal* (Kâhire: Müessesetü'l-Halebî, ts.) 1/146; Muhammed es-Seyyid Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn* (Kâhire: Mektebetu Vehbe, 2000), 2/5.

⁶ Bağdâdî, *el-Milel ve'n-nihal*, 1/146-191; Ebü'l-Muzaffer el-İsferâyînî, *et-Tefsîr fi'd-dîn ve temyîzü'l-fırkati'n-nâciye ani'l-fırâki'l-hâlikîn* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 30, 35, 38; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/6-9; Ziya Şen, *Şia'nın Kıraatlere ve Kur'ân Tarihine Bakışı* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012), 26-29.

⁷ Şerif el-Murtazâ, *el-Fusûlu'l-muhtâre*, 321; Muzaffer, *Akâidü'l-İmâmiyye*, 9.

⁸ Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 1/249.

İmâmîyye Şîası'nda iki önemli ekol bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; imamlardan nakledilen rivayetlerin akâid ve fıkıh alanında tek kaynak olduğunu savunan ahbârîlerdir. Diğeri ise dinî hükümlerin tespitinde ve anlaşılmasında istidlâl metodunu benimseyen usûlîlerdir.⁹ Ahbârî düşünceye sahip olan müfessirlerden biri de Ayyâşî'dir. Ayyâşî'nin asıl ismi Ebü'n-Nadr Muhammed b. Mes'ûd b. Muhammed'dir. Dedesine nispetle Ayyâşî,¹⁰ yaşadığı yere nispetle Semerkandî olarak anılmıştır.¹¹ Vefat tarihi hakkında kesin bilgi bulunmayan Ayyâşî'nin Hicrî 320 yılında vefat ettiği zikredilmektedir. Buna göre Ayyâşî'nin yaşamış olduğu tarihler gaybet-i suğra (h. 260-329) dönemine tekâbül etmektedir.¹² Hasan el-Askerî'ye nispet edilen tefsir ittifakla mevzû kabul edildiği için Ayyâşî (ö. 320/932) tefsiri, Şîî tefsirlerin ilki olarak görülmüştür.¹³ Ayyâşî'den sonra gelen Şîî müfessirlerin Ayyâşî tefsirine çok sık atıf yapmış olmaları bu tefsirin Şîîler arasında itibar edilen tefsirlerden biri olduğunu göstermektedir.¹⁴ Önce Sünnî iken sonra Şîîliği tercih eden¹⁵ Ayyâşî, tefsir, fıkıh, hadis, akâid, siyer gibi birçok

⁹ Metin Yurdağur, "Ahbârîyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/490-491; Mustafa Öz, "Usûliyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42/214-215.

¹⁰ Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshâk İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazan (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1997), 241; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ali en-Necâşî el-Esedî Kûfî, *Ricâlü'n-Necâşî: ehadü'l-usûli'r-ricâliyye*, thk. el-Huce es-Seyyid Mûsâ eş-Şebîrî (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1997), 350; Ebü'n-Nasr Muhammed b. Mes'ûd Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, thk. Kısmü'd-Dirâsati'l-İslâmiyye (Kum: Müessesetü'l-Bî'se, 2000), 1/5; İhsan Emin, *et-Tefsîr bi'l-me'sûr ve tetavvürühü inde's-Şiati'l-İmâmîyye* (Beyrut: Dârü'l-Hâdî, 2000), 396.

¹¹ Temîmî olarak da anılmıştır. Geniş bilgi için bk. İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 240; en-Necâşî, *Ricâlü'n-Necâşî*, 350; Emin, *et-Tefsîr bi'l-me'sûr*, 394-395; Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 1/5.

¹² Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 1/5.

¹³ Emin, *et-Tefsîr bi'l-me'sûr*, 394-395.

¹⁴ Ayyâşî'nin tefsirinden ilk bahseden kişinin Hâkim el-Hasekânî (ö. 470/1077) olduğu ifade edilir. Ayyâşî tefsîri, Tabersî'nin de (ö. 548/1153) kaynaklarından birisi olmuştur. Hasan Emin, *Müstedrekâtu a'yânî's-Şîa* (Beyrut: Dârü't-Teâruf li'l-Matbûât, 1995), 6/307; Ayrıca bk. Aslan Habibov, *İlk Dönem Şîî Tefsir Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2007), 63; Çelik - Shahavatov, "Tefsirde Mezhebe Dayalı Aşırılık -Ayyâşî Örneği-", 704.

¹⁵ M. Suat Mertoğlu, "Ayyâşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2016), Ek-1/151; en-Necâşî, *Ricâlü'n-Necâşî*, 350.

266 | F. ÖZAKTAN / İmâmet Düşüncesi Özelinde Ayyâşî Tefsiri ile Râzî Tefsirinin Karşılaştırılması
alanda eser yazmıştır.¹⁶ Kendisinin iki yüzden fazla eseri bulunduğu nakledilmiştir.¹⁷ İbn Nedîm *Fihrist*'inde bu eserlerin ismini zikretmiştir. Bir kısmı şunlardır: *Kitâbü't-t-Tefsîr*, *Kitâbu Mehâsini'l-Ahlâk*, *Kitâbu's-Salât*, *Kitâbu's-Saom*, *Kitâbu Sîret-i Ebî Bekr*, *Kitâbu Sîret-i Ömer*.¹⁸ Ayyâşî'nin bu eserlerinden tam olmamakla birlikte sadece tefsir alanında yazdığı kitap günümüze ulaşmıştır.¹⁹ Ayyâşî, tefsirine; Kur'ân'ın fazileti, Kur'ân'ın hilâfına olan rivâyetlerin terkedilmesi, Kur'ân'ın konuları, nâsîh, mensûh, zâhir, bâtın, muhkem, müteşâbih, vecihlerine göre her bir harfin te'vili, Kur'ân'da geçen imamlar ile kastedilen mana, tevîl konusunda imamların ilmi, Kur'ân'ı re'yi ile tefsir eden kişinin durumu, Kur'ân hakkında tartışmanın kerâhiyeti konularını ele alan sekiz bölümden oluşan bir mukaddime ile başlamıştır.²⁰ Fâtiha sûresi ile başlayan Ayyâşî tefsiri, Kehf sûresi ile bitmekle birlikte makalede esas alınan baskıda Ayyâşî'ye isnat edilen Kehf sûresi sonrasındaki bazı sûre ve âyetlerin tefsiri de eklenmiştir.²¹ Ayyâşî, Meryem sûresine kadar olan on sekiz sûredeki tüm âyetlerin değil bazılarının tefsirini yapmış olup rivâyet tefsiri kategorisindedir. Bu bilgiler akabinde bir müfessir olarak Ayyâşî'nin tefsir anlayışını ve zihin dünyasını anlamak için Şîa'da imâmet düşüncesinin tarihsel arka planı anlatılacaktır.

2. İmâmet Düşüncesinin Doğuşuna Zemin Hazırlayan Olaylar

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra Müslümanların başına geçecek bir halife/imam aranıyordu.²² Sakîfetü Benî Sâide'de Ensâr ve Muhâcir arasında yapılan görüşmelerden sonra Hz. Ebû Bekir'e biat edildi.²³ Ancak ashâb arasında Hz. Ebû Bekir'in halife olmasına karşı

¹⁶ Ayyâşî, *Tefsîrû'l-Ayyâşî*, 1/39.

¹⁷ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 242; Emin, *et-Tefsîr bi'l-me'sûr*, 396.

¹⁸ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 241-242; en-Necâşî, *Ricâlü'n-Necâşî*, 351; Ayyâşî, *Tefsîrû'l-Ayyâşî*, 1/40-45.

¹⁹ Ayyâşî, *Tefsîrû'l-Ayyâşî*, 1/46.

²⁰ Ayyâşî, *Tefsîrû'l-Ayyâşî*, 1/73-96.

²¹ Bu makalede, tahkîkini Kısmü'd-Dirâsati'l-İslâmiyye'nin yaptığı ve 2000 yılında Kum'da Müessesetü'l-Bi'se tarafından basılan baskı esas alınmıştır. Ayyâşî, *Tefsîrû'l-Ayyâşî*, 3/129-176.

²² M. Ziyâuddîn Rayyıs, *İslâm'da Siyasî Düşünce Tarihi*, çev. Ahmed Sarıkaya (İstanbul: Nehir Yayınları, 1990), 105-113.

²³ Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebevî* (Kâhire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955), 2/660; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-

çıkanlar da bulunmaktaydı.²⁴ Hz. Ali, açıkça Hz. Ebû Bekir'e kendisinin halifelîğe daha layık olduğunu ifade etmiş,²⁵ biatını ertelemiş ancak altı ay sonra ona biat etmişti.²⁶ Hatta rivâyetlere göre muhâlif grupta yer almamakla birlikte²⁷ Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde askerî faaliyetlere ve topluma fazla katılmamış uzlete çekilmişti.²⁸

Hz. Ali'nin halife seçilmeyip Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesini imâmet düşüncesinin doğuşundaki ilk önemli âmil olarak görmek mümkündür.²⁹ Bu olay sonrasında Hz. Ali'ye sempati duyan kişilerin Hz. Ali'nin Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından halife tayin edildiği³⁰ ve imâmete daha layık olduğu düşüncesinde³¹ birleştikleri söylenebilir. Dolayısıyla bu süreçte henüz ismi konulmamış Şîa'daki imâmet düşüncesine dair ilk fikirlerin ve temel dayanak noktalarının zihinlerde belirdiği görülmektedir.

Hz. Osman'dan sonra halife olan Hz. Ali, bir dizi sorunla karşı karşıya kalmıştı. Hz. Ali'den Hz. Osman'ı şehit eden katillerin ve

Zühri İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ata (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 2/206.

²⁴ Bu kişiler arasında Abbâs b. Abdilmuttalip, Fadl b. Abbâs, Zübeyr b. Avvâm, Selmân el-Fârisî bulunmaktadır. İbn Vâzih Ahmed b. İshâk b. Ca'fer Ya'kûbî, *Târîhü'l-Ya'kûbî*, thk. Abdülemir Mühennâ (Beyrut: Şirketü'l-İlmiyye, 2010), 2/9; Ebû Muhammed Hasan b. Mûsâ b. Hasan Nevbahî, *Fırakü's-Şîa* (Beyrut: Menşûrâtü'r-Rıza, 2012), 32.

²⁵ Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit - Sadreddin Gümüş (İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1991), 1/340.

²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Cu'fi Buhârî, *Sahîh-i Buhârî (el-Câmi'u's-Sahîh)*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsır (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 2001), "Gazvetü Hayber", 64 (No. 4240); Ya'kûbî, *Târîhü'l-Ya'kûbî*, 2/11.

²⁷ Avni İlhan, "Şîilik ve Ana Prensipleri", *Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi* 8 (1996), 376.

²⁸ Mustafa Öztürk, *Tefsîrde Ehl-i Sünnet-Şîa Polemikleri* (Ankara: Ankara Okulu, 2009), 28.

²⁹ Şîiliğin doğuşu ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Geniş bilgi için bk. Ethem Ruhi Fırlı, "Şîiliğin Doğuşu ve Gelişmesi", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîilik Sempozyumu* (İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, 1993), 35; Nevbahî, *Fırakü's-Şîa*, 51; Hasan Onat, *Emeviler Dönemi Şîi Hareketleri* (İstanbul: Endülüs, 2016), 141-142.

³⁰ Cemâlüddîn Hasen b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Mutahhar Hillî, *Keşfü'l-murâd fi şerhi Tecrîdî'l-i'tikâd* (Kum: Müessesetü'n- Neşri'l-İslâmî, 2012), 496; Onat, *Emeviler Dönemi Şîi Hareketleri*, 141.

³¹ Sa'd b. Abdillâh el-Eş'arî Ebû Halef el-Kummî, *Kitâbü'l-makâlât ve'l-fırak*, thk. Muhammed Cevâd Meşkûr (Tahran: Merkezü İntişârâtü 'İlmî, 1941), 15.

268 | F. ÖZAKTAN / İmâmet Düşüncesi Özelinde Ayyâşî Tefsiri ile Râzî Tefsirinin Karşılaştırılması

isyancıların acilen bulunması ve cezalandırılması istendi.³² Bu araştırmanın gecikmesinden dolayı olaylar giderek büyümüş, nihayetinde Hz. Ali'ye karşı Hz. Âişe, Hz. Zübeyr, Hz. Talha gibi önde gelen sahâbilerin önderliğindeki askerlerle yaşanan Cemel vakası³³ ardından Muâviye'nin ordusuyla yapılan Sıffin savaşı,³⁴ Hz. Ali taraftarlarının fiilî olarak diğer Müslümanlardan ayrışmalarına ve kendi aralarında birleşmelerine neden olmuştu. Hâricî İbn Mülcem'in Hz. Ali'yi şehit etmesi³⁵ onu seven ve destekleyenlerin duygularını daha da perçinlemiş, Hz. Ali etrafında daha sıkı kenetlenmelerine sebebiyet vermişti. Özellikle Kerbelâ fâciası (61/680),³⁶ Tevvâbûn hareketi (61/680), Muhtar es-Sekafî (65/685) ve Abdullah b. Muâviye'nin (127/744) hareketleri ve Abbâsîler döneminde (750-1258) Hz. Ali evlatlarına yapılan baskı ve zulüm³⁷ sonrasında Şîîliğin temel dayanağı olan imâmet düşüncesi açıkça tartışılır hâle gelmiş ve böylelikle Şîî düşünce teşekkül etmeye başlamıştı.³⁸ Nihayetinde imâmet düşüncesi, Ehl-i bey'ti sevenlerin kalplerine nüfuz etmiş, ruhlarında köklü bir inanca dönüşmüştü.

Şîa'da imâmet düşüncesinin doğuşuna neden olarak görülen bu olaylarla birlikte şu hususu belirtmek gerekir: İmâmet düşüncesinin doğuşu ve teşekkülü sosyal bir olay olması hasebiyle sosyal bilimlerin inceleme alanına girer. Pozitif bilimlerde olduğu gibi sosyal bilimlerde somut, sınırları belirli, genel geçer tespitler yapmak mümkün olmaz. İmâmet düşüncesinin doğuşuna zemin hazırlayan, farklı zaman dilimlerinde gerçekleşmiş birçok olay yaşanmıştır. Yaşanan bu olaylar, toplumun zihin dünyasında tedricen belli düşüncelerin oluşumuna neden olmuştur. Bundan dolayı tek bir olaya hasretmeksizin ve kesin bir

³² Kummî, *Kitâbü'l-makâlât ve'l-fırak*, thk. Muhammed Cevâd Meşkûr, 3; Hasan, *İslâm Tarihi*, 1/343; Rayyıs, *İslâm'da Siyasî Düşünce Tarihi*, 173.

³³ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, thk. Riyâz Zirikli, (Beirut: Beirut: Dârü'l-Fikr, 1996), 2/221; Kummî, *Kitâbü'l-makâlât ve'l-fırak*, thk. Muhammed Cevâd Meşkûr, 5; Hasan, *İslâm Tarihi*, 1/343.

³⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 2/275; Kummî, *Kitâbü'l-makâlât ve'l-fırak*, 5; Hasan, *İslâm Tarihi*, 1/343.

³⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/24-25; Hasan, *İslâm Tarihi*, 1/350.

³⁶ Ya'kûbî, *Târihü'l-Ya'kûbî*, 2/155; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 3/187.

³⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 4/1.

³⁸ Fırlalı, "Şîîliğin Doğuşu ve Gelişimi", 41.

tarih vermeden genel bir ifadeyle hicrî birinci asırda yaşanan söz konusu olayların imâmet düşüncesinin oluşumuna zemin hazırladığını söylemek mümkündür.

3. İmâmet ve İmamın Nitelikleri

İmâmet, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra İslâm toplumunun dinî ve siyasî liderlik görevidir.³⁹ Şiîlere göre imâmet, ümmetin görüşüne havale edilen ve onların tayini ile belirlenen genel işlerden biri olmayıp bilakis, dinin temel esaslarından biridir.⁴⁰ İmam, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) lisânıyla nasla veya kendisinden önceki imam tarafından belirlenir.⁴¹ Haddizatında Hz. Peygamber (s.a.s.) de kendisinden sonra ilk imam olarak Hz. Ali'yi tayin etmiştir.⁴² İmamlara iman, Allah'a imanın bir cüzüdür. Kişi imamlara inanmadan ölürsen küfür üzere ölmüştür.⁴³ Kişinin imanı ancak imamlara inanmakla kemâle erer.⁴⁴ Her asırda dini korumak gerektiği için daima imamın bulunması gereklidir.⁴⁵ İmamın tasarrufta bulunabilmesi için de insanların ona itaat etmesi zorunludur.⁴⁶

Şîa'ya göre imamın temel nitelikleri şu şekilde özetlenebilir:

a. İmamlar, peygamberler gibi ismet sıfatına sahip olup ayıplardan ve günahlardan arındırılmış,⁴⁷ kötü fiil işlemekten ve farzları çiğnemekten korunmuştur.⁴⁸

³⁹ Öz, "İmâmiyye", 22/207.

⁴⁰ İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, 1/246.

⁴¹ Hillî, *Keşfü'l-murâd*, 490; Muzaffer, *Akâidü'l-İmâmiyye*, 54. Ayrıca bk. Ethem Ruhi Fığlalı, *İmâmiyye Şîası* (Ankara: Selçuk, 1984), 209-217.

⁴² İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, 1/246.

⁴³ Abdullatîf b. Abdurrahmân b. Hasan b. Muhammed b. Abdulvehhâb, *el-Berâhîni'l-İslâmiyye fi raddi's-şüpheti'l-fârisiyye*, (y.y. Mektebetü'l-Hidâye, 1989), 100; Muzaffer, *Akâidü'l-İmâmiyye*, 54; Ayrıca bkz. Cârullah, *el-Veşî'a*, 24.

⁴⁴ Muzaffer, *Akâidü'l-İmâmiyye*, 54.

⁴⁵ Muhammed Hüseyin Tabatabâî, *İslâm'da Şîa* (Tahran: İslâmî Kültür ve İlişkiler Merkezi Tercüme ve Yayın Müdürlüğü, 1998), 185.

⁴⁶ Hillî, *Keşfü'l-murâd*, 493.

⁴⁷ Ebû Ca'fer Sikâtü'l-İslâm Muhammed b. Ya'kûb b. İshâk Küleynî, *el-Kâfi*, thk. Ali Ekber el-Gaffârî (Tahran: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1944), 2/200; Hillî, *Keşfü'l-murâd*, 493.

⁴⁸ Muhammed b. Hasen et-Tûsî, *el-İktisâd fimâ yeteallaku bi'l- i'tikâd* (Beyrut: Dâru'l-Edvâ, 1986), 300.

b. Allah Teâlâ, din konusunda nebîye yetki verdiği gibi imama da yetki vermiştir.⁴⁹ Resul, nebî ve imam arasında sadece derece farkı bulunmaktadır. Resul sâdik rüyâ görür, ses işitir ve meleği görür. Nebî de sâdik rüyâ görür, ses işitir ancak meleği göremez. İmam, sâdik rüyâ göremediği gibi meleği de göremez ancak ses işitir, bundan dolayı imam muhaddestir.⁵⁰ İmamlar tıpkı resul ve nebîler gibi Allah Teâlâ ile manevi bir irtibata sahiptirler.⁵¹

d. Kur'ân ilmine sadece imamlar sahip olup bu ilim onlara hasır. Hiç kimse bu konuda onlara ortak olamaz. İmamların görüşü Kur'ân'ın âmminu tahsis, mutlakını takyîd eder. Kur'ân'da sadece imamların bilebileceği bâtnî manalar vardır.⁵² Kur'ân'daki âyetlerin büyük bir kısmı, imamlar ve onların düşmanları hakkındadır.⁵³

c. İmamlar, dünya sakinlerinin teminatı olarak yeryüzünün direğidirler.⁵⁴ İnsanların içtimâî, siyasî ve idarî işleri imamlara tevdi edilmiştir.⁵⁵ İmam, zamanında tektir, hiç kimse ona (manevi olarak) yaklaşamaz ve hiçbir âlim ona denk olamaz, onun yeri doldurulmaz, eşi ve benzeri bulunamaz.⁵⁶

4. Ayyâşî Tefsirinde İmâmet Düşüncesiyle Lafzı ve Manası Tahrif Edilen Âyetler

4.1. Lafzı Tahrif Edilen Âyetler

Ayyâşî Şîî düşünceyi Kur'ân ile delillendirme adına âyetlere bazı lafızlar eklemek ya da bazı lafızlara harf ekleyip hareke değiştirmek sûretiyle metinde tahrifat yapmıştır. Ayyâşî'nin âyet metninde yaptığı lafzî tahrifat üç başlık altında incelenecektir.

⁴⁹ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/19.

⁵⁰ Küleynî, *el-Kâfi*, 1/176.

⁵¹ Abdulvehhâb, *el-Berâhîni'l-İslâmiyye*, 100 (Dipnot); İmâd Ali Abd'üs-Semî', *et-Teysîr fi usûli ve'ticâhü't-tefsîr* (İskenderiyye: Dâru'l-İmân, 2006), 1/124.

⁵² Nâsır b. Abdullah b. Ali Gaffârî, *Usûlu mezhebi's-Şîa: el-İmâmiyyetü'l-isnâaşeriyye* (b.y.:y.y.) 1994, 1/125, 127.

⁵³ Gaffârî, *Usûlu mezhebi's-Şîa*, 1/125, 127. Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/19.

⁵⁴ İhsân İlâhî Zâhir, *eş-Şîa ve's-sünne* (Lahor: İdâretu Tercümânî's-Sünne, 1995), 27; Ali Ahmed Sâlûs, *Maa isnâaşeriyye fi'l-usûl ve'l-fürû'* (Riyâd: Dâru'l-Fâzile, 2003), 730; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/19; İmâd Ali, *et-Teysîr*, 1/124.

⁵⁵ Cârullah, *el-Veşî'a*, 88; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2/19.

⁵⁶ Küleynî, *el-Kâfi*, 2/201.

4.1.1. “Ehl-i beyt” ve “Ehl-i beyt'in hakkı” Lafızlarının Eklendiği Âyetler

Ahbâriler'den olan Ayyâşî'nin âyetlere eklediği lafızlar arasında “Ehl-i beyt” ve “Ehl-i beyt'in hakkı” lafızları bulunmaktadır. Ayyâşî'ye göre bu lafızlar, Kur'ân'ın ilk nâzil olduğu halinde mevcutken sonradan silinmiştir.

Ayyâşî, “Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesini ve İmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı”⁵⁷ âyetinin önce “Ehl-i beyt” lafzı ile birlikte Âdem, Nuh ve İmrân isimleri olmadan “Ehl-i beyt'in hakkı” lafzı ile birlikte “Allah Teâlâ, İbrâhim ailesini ve Muhammed ailesini seçip âlemlere üstün kıldı” şeklinde indiğini sonradan “Ehl-i Beyt” isminin kaldırılıp onların yerine başka isimlerin yazıldığını nakleder.⁵⁸ Diğer bir rivâyette de âyetten bir lafız çıkarmadan “Ehl-i beyt” lafzını ekleyerek⁵⁹ “Ehl-i beyt'in hakkı” şeklinde indiğini zikreder.⁶⁰ Ahbâriler'den olan Kummî, söz konusu âyetin tefsirinde âyetteki “Ehl-i beyt” lafzının umûm, anlamının husûs ifade ettiğini, onların kendi dönemlerinde âlemlere üstün kıldıklarını söyler. Daha sonra “Âlim (Ebû Abdillâh) dedi ki” diyerek âyetin “Ehl-i beyt” şeklinde indiğini nakleder. Kummî de “Ehl-i beyt” lafzının Kur'ân'dan çıkarıldığı görüşündedir.⁶¹ Usûlî ekolden olan Tûsî, öncelikle Ferrâ (ö. 207/822), Zeccâc (ö. 311/923) ve Belhî'nin (ö. 322/934) görüşlerine yer verir. Daha sonra Ehl-i beyt'in kıraatinde “Ehl-i beyt” şeklinde geçtiğini ve bu âyetin, Ehl-i beyt'in seçilmiş, masum ve hatalardan korunmuş olduğuna işaret ettiğini ve ancak bu vasıflardaki kişilerin seçilmiş olabileceğini zikreder.⁶² Taberî, söz konusu âyetin tefsirinde Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem ve Nûh'u dinleri sebebiyle seçtiğini, İbrâhim ve İmrân ailesinin de üzerinde oldukları dinin onların dini (ehl-i İslâm) olduğunu, “İbrâhim ve

⁵⁷ Kur'ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), Âl-i İmrân 3/33.

⁵⁸ Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 1/299.

⁵⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Ali Tûsî, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut : Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 2/441.

⁶⁰ Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 1/301.

⁶¹ Ebû'l-Hasan Ali b. İbrâhim Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, thk. Tayyib el-Müsevî el-Cezâirî (Kum: Mektebetü'l-Hüdâ, 1984), 1/172-175.

⁶² Tûsî, *et-Tibyân*, 2/441.

İmrân ailesi" ile maksadın mü'minler olduğunu ifade eder. Zira kişinin âli/ailesi; onun tâbileri, kavmi ve o din üzere bulunan kişilerdir.⁶³ Râzî, söz konusu âyetin tefsirinde mahlûkatın; insan, melek, cin ve şeytan olarak yaratıldığını, insanın cin ve şeytandan üstün olduğunu açıklar.⁶⁴ İnsanların meleklerden üstünlüğü konusunda ihtilaf olmakla birlikte Râzî'ye göre âyette "اصْطَفَى/seçti" fiili kullanıldığı için bu fiil derece olarak yüksekliğe delâlet eder. Allah Teâlâ, Hz. Âdem ve onun soyundan gelen peygamberleri tüm âlemlerin üzerine seçip efdal kıldığına göre meleklerin de âlemler sözcüğüne dahil olmasından dolayı insanın meleklerden üstün olması gerekir. "Âlemlere üstün kılınması" ifadesinin kapsamını da tüm zamanlar için değil peygamberlerin kendi dönemlerindeki varlıklara üstün kılınması şeklinde anlamak gerekir. Zira söz konusu ifadenin tüm zamanları içine alacak şekilde kullanıldığını söylemek âyette geçen peygamberlerin de birbirlerine üstünlüğünü gerektirir ki bu tezat oluşturur.⁶⁵

Özetle Ayyâşî'nin naklettiği rivâyetlere göre Âdem, Nûh, İbrâhim ve İmrân ailesi seçilip üstün kılındığı gibi Ehl-i beyt de seçilip üstün kılınmıştır. Râzî'ye göre ise âyette kastedilen Hz. Âdem ve soyundan gelen peygamberlerin tüm zamanlardaki âlemlere değil kendi zamanlarındaki âlemlere üstün kılınmasıdır.

Ayyâşî, "إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيُغْفِرْ لَهُمْ" "İnkâr edenleri ve haksızlık yapanları, Allah asla bağışlayacak değildir"⁶⁶ âyetini Cebrâil'in "آل محمد حقهم" lafzı ile birlikte "إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا - آل محمد حقهم - لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيُغْفِرْ لَهُمْ" şeklinde indirdiğini söyler. Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır: "İnkâr edenleri ve Ehl-i beyt'in hakkını gasbedenleri Allah asla bağışlayacak değildir."⁶⁷ Tûsî, Ayyâşî gibi âyete bir ekleme yapmaz. Ancak o da söz konusu âyetin Hz. Muhammed (s.a.s.) ve Ehl-i beyt'in risâletini inkâr edenlerin aynı zamanda Allah'ı da inkâr etmiş olduklarını bildirdiğini

⁶³ Ebû Ca'fer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kâhire: Dâru Hicr, 2001), 5/328.

⁶⁴ Ebû Abdillâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihü'l-gayb* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1999), 8/198.

⁶⁵ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 8/199.

⁶⁶ en-Nisâ 4/168.

⁶⁷ Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 1/457.

söyler.⁶⁸ Kummî, bu âyetin tefsirini yapmamıştır.⁶⁹ Taberî, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) risâletini inkâr edenlerin Allah Teâlâ'yı da inkâr ettiklerini ve küfürleri dolayısıyla onların makamlarına haksızlık yaptıklarını, onlar için bir bağışlanma olmayacağını ifade etmiştir.⁷⁰ Râzî de söz konusu âyette öncesinde yer alan âyetlerde bahse konu olan yahudilerin bazı sıfatlarının zikredildiğini söylemiştir. Onlar, Tevrat'ta geçen Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliği ile ilgili sıfatları gizlemelerinden dolayı Hz. Muhammed'e (s.a.s.) haksızlık yaptıkları gibi söyledikleriyle kalplerine şüphe attıkları avâm halka da haksızlık yapmışlardır. Bundan dolayı onlar asla bağışlanmayacaktır.⁷¹

Görüldüğü üzere Ayyâşî'ye göre; âyette Ehl-i beyt'in hakkını gasbedenlerin bağışlanmayacağı, Râzî'ye göre ise; Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Tevrat'ta geçen sıfatlarını gizleyen yahudilerin affedilmeyeceği bildirilmektedir.

Ayyâşî, “فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رَجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ” *“Fakat zalimler kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler. Bunun üzerine, yapmakta oldukları kötülükler sebebiyle zalimlerin üzerine gökten acı bir azap indirdik”*⁷² âyetini Cebrâil'in “أَلْ مُحَمَّدٌ حَقُّهُمْ” lafzı ile birlikte “فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا - أَلْ مُحَمَّدٌ حَقُّهُمْ - غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا - أَلْ مُحَمَّدٌ حَقُّهُمْ - رَجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ” şeklinde indirdiğini zikreder. Buna göre âyetin anlamı; “Fakat zalimler, Hz. Muhammed ve Ehl-i beyt'in haklarını ifade eden sözleri kendilerine söylenen başka sözlerle değiştirdiler. Muhammed ve Ehl-i beyt'in hakları konusunda yapmakta oldukları sebebiyle zalimlerin üzerine gökten acı bir azap indirdik” şeklindedir.⁷³ Kummî, de “وقال الله” ifadesini kullanarak âyeti “أَلْ مُحَمَّدٌ حَقُّهُمْ” ifadesi ile birlikte vermiştir. Dolayısıyla o da değiştirilen şeyin Ehl-i beyt'in hakları olduğunu iddia etmiştir.⁷⁴ Tûsî, âyetten herhangi bir ifadenin çıkarıldığına veya âyetin Ehl-i beyt hakkında nâzil olduğuna dair bir görüşe yer vermez. O, Taberî

⁶⁸ Tûsî, *et-Tibyân*, 3/98.

⁶⁹ Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, 1/159.

⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/696.

⁷¹ Râzî, *Mefâtîhü'l-gayb*, 11/270.

⁷² el-Bakara 2/59.

⁷³ Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 1/135. Âyetlere “أَلْ مُحَمَّدٌ حَقُّهُمْ” ifadesinin eklendiği diğer örnekler için bk. Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 3/79, 94.

⁷⁴ Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, 1/48.

ile aynı görüştedir.⁷⁵ Taberî'ye göre değiştirilen şeyden maksat; İsrâiloğularının emredilen sözü söylemeyip onun yerine başka bir söz söylemeleridir.⁷⁶ Allah Teâlâ, "وَإِذْ خُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ" "Kapıdan eğilerek girin ve af dileyin"⁷⁷ buyurmasına rağmen onlar oturup sürünerek ve "حِطَّةٌ فِي شَعِيرَةٍ/bir arpa tanesi" diyerek girmişlerdir.⁷⁸ Râzî'ye ve müfessirlerin çoğunluğuna göre değiştirilen şeyden maksat: "İsrâiloğularının kendilerine emredilen şeyin yerine başka bir şeyi yapmaları; secde ederek girmeleri istenen kapıdan oturarak ve geri geri sürünerek, "حِطَّةٌ/af" yerine de "حِطَّةٌ مِنْ شَعِيرَةٍ/bir arpa tanesi" diyerek girmeleridir.⁷⁹

Hülâsaten Ayyâşî'ye göre "kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirmeleri"nden maksat; âyetin aslında belirtildiği gibi; zalimlerin Ehl-i beyt'in haklarını ifade eden sözleri başka sözlerle değiştirmeleri, Râzî'ye göre ise İsrâiloğularının kapıdan secde ederek ve "af" dileyerek girmeleri emredilirken oturur vaziyette, geri geri ve "bir arpa tanesi" diyerek girmeleridir.

Zikredilen örneklerde görüldüğü gibi Ayyâşî, Ehl-i beyt'i ve imamları övmek, onlara düşman gördüğü kimseleri yermek, kendi ideolojisini desteklemek için âyetlere "آل محمد/Ehl-i beyt" ve "آل محمد حقهم/Ehl-i beyt'in hakkı" lafızlarını eklemiştir. Bu eklemeler neticesinde Ayyâşî'ye göre; Ehl-i beyt seçilmiş, üstün kılınmıştır. Ehl-i beyt'in hakkını gasb edenler zalimdir ve onlar için cehennem hazırlanmıştır. Râzî ile Ayyâşî arasında yapılan kıyaslamalarda Ayyâşî'nin Kur'an'a yaptığı ilavelerin ve bu ilavelerle âyetlere verdiği manaların bâtil olduğu ayan beyan ortadadır ve izaha ihtiyaç duymayacak derecede aşikârdır. Tûsî, zikredilen âyet yorumlarında Taberî ve Râzî'ye genellikle muhâlefet etmemiş, onlarla aynı minvalde görüşler paylaşmıştır. Ancak Tûsî'nin Ehl-i beyt kıraati olarak naklettiği, resm-i Mushaf'a uymayan, şâz bir kıraati delil göstererek Âl-i İmrân sûresi otuz üçüncü âyete "آل محمد/Ehl-i beyt" lafzını eklediği görülmektedir.

⁷⁵ Tûsî, *et-Tibyân*, 2/268.

⁷⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/723.

⁷⁷ el-Bakara 2/58.

⁷⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/724.

⁷⁹ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 3/525.

4.1.2. “*Ali hakkında*” ve “*Ali'nin velâyeti hakkında*” Lafızlarının Eklendiği Âyetler

Ayyâşî'nin Kur'ân'dan çıkarıldığını savunduğu lafızlar arasında “*Ali hakkında*” ve “*Ali'nin velâyeti hakkında*” lafızları da bulunmaktadır.

Ayyâşî, “*وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ*” “*Onlara, ‘Rabbiniz ne indirdi?’ diye sorulduğunda ‘Eskilerin masallarını!’ diye cevap verirler*”⁸⁰ âyetini Ebû Ca’fer’e⁸¹ isnaden önce “*بي علي*” ifadesi ile birlikte “*وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ - بي علي - قَالُوا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ*” “*Onlara ‘Rabbiniz Ali hakkında ne indirdi?’ diye sorulduğunda ‘Eskilerin masallarını!’ diye cevap verirler*” şeklinde indirildiğini savunmuştur.⁸² Kummî de söz konusu âyetin “*بي علي*” ifadesi ile birlikte indiğini söylemiştir.⁸³ Tûsî ise kâfirlerin “*Eskilerin masalları*” ifadesini, Hz. Muhammed’e (s.a.s.) indirilen vahiy için söylendiğini⁸⁴ Taberî de söz konusu ifadenin Kur’ân hakkında söylendiğini zikretmiştir.⁸⁵ Râzî, Hz. Peygamber (s.a.s.), kendisinin peygamber olduğuna dair Kur’ân’ın mûcize bir Kitap oluşunu delil olarak getirince inanmayanların Kur’ân’ı yermek için “*O, mûcize bir kitap değil ‘Eskilerin masalları’*” dediklerini söylemiştir.⁸⁶

Kısaca Ayyâşî’ye göre “*Onlara, ‘Rabbiniz ne indirdi?’ diye sorulduğunda ‘Eskilerin masallarını!’ diye cevap verirler*” âyeti, Hz. Ali hakkında indirilenler ve bu âyetleri eskilerin masalları olarak görenler hakkında nâzil olmuştur. Râzî’ye göre ise âyet, Hz. Muhammed’e (s.a.s.) indirilenler ve bu âyetleri eskilerin masalları olarak görenler hakkında nâzil olmuştur.

Ayyâşî, “*فَأَيُّ الْاِحْتِرَاءِ النَّاسِ إِلَّا الْاِحْتِرَاءُ*” “*İnsanların çoğu inkârcılıkta direndikçe direndiler*”⁸⁷ âyetinin Ebû Ca’fer’e isnaden önce “*بولاية علي*” ifadesi ile birlikte

⁸⁰ en-Nahl 16/24.

⁸¹ Ebû Ca’fer Muhammed b. Alî b. Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib’tir (ö. 114/733). Muhammed el-Bâkır olarak meşhur olmuştur. İmâmiyye’nin beşinci imamıdır. Mustafa Öz, “Muhammed el-Bâkır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30/506.

⁸² Ayyâşî, *Tefsîrü’l-Ayyâşî*, 3/7.

⁸³ Kummî, *Tefsîrü’l-Kummî*, 1/383.

⁸⁴ Tûsî, *et-Tibyân*, 6/372.

⁸⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 14/198.

⁸⁶ Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 20/197.

⁸⁷ el-İsrâ 17/89.

“فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ - بولاية علي - إِلَّا كُفُورًا” “İnsanların çoğu Ali'nin velâyetini inkârcılıkta direndikçe direndiler” şeklinde indiğini nakletmiştir.⁸⁸ Kummî, bu âyetin tefsirine yer vermemiştir.⁸⁹ Tûsî, âyetin tefsirini şu şekilde yapmıştır: “İnsanlar, Kur'ân'ın Allah katından bir kitap olduğuna dair Kur'ân'da misaller verilmesine rağmen bu gerçeği inkârda direnmektedirler.”⁹⁰ Taberî, söz konusu âyeti “Allah'ın insanlara ihsan ettiği nimet ve lütufları inkârda direnme” olarak tefsir etmiştir.⁹¹ Râzî, “insanların inkârcılıkta direnmelerinden maksat; Allah'ın tevhîd, nübüvvet ve âhirete dair Kur'ân'da birçok delil getirmesine rağmen onların Allah'ı inkâr etmede ısrarcı olmalarıdır” demiştir.⁹²

Görüldüğü üzere Ayyâşî, âyetteki “inkârda direnmeyi”, “Hz. Ali'nin velâyetini kabul etmemekte direnme” olarak göstermek için âyete “ولاية علي” ifadesini ilave etmiştir. Râzî'ye göre ise inkâr edilen ve kabulde direnilen şey Hz. Ali'nin velâyeti değil, Allah'ın varlığına ve birliğine dair getirilen delillerdir.

Ayyâşî, “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ” “Ey Ehl-i Kitap! Sizdekini doğrulamak üzere indirdiğimiz Kitab'a iman edin”⁹³ âyetinin Ebû Ca'fer'e isnaden önce “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ - فِي عَلِي - مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ” “Ey Ehl-i Kitap! Sizdekini doğrulamak üzere Ali hakkında indirdiğim kitaba iman edin” şeklinde indiğini nakletmiştir. Ayyâşî, bu âyete “ني علي” lafzını eklemenin yanı sıra âyetteki “نَزَّلْنَا” lafzını da “أَنْزَلْتُ” şeklinde değiştirmiştir.⁹⁴ Kummî, bu âyetin tefsirine yer vermemiştir.⁹⁵ Tûsî'ye göre âyetteki hitap, yahudi ve hıristiyanlardır. Allah Teâlâ, onlara Hz. Muhammed'e (s.a.s.) ve Kur'ân'da indirilenlere iman etmelerini emretmiştir.⁹⁶ Taberî de hitâbın yahudilere olduğunu ve Allah Teâlâ'nın onlara Tevrat'ı doğrularak Kur'ân'da Hz. Muhammed'e (s.a.s.) indirilenleri tasdik etmelerini emrettiğini ifade etmiştir.⁹⁷ Râzî'ye göre bu

⁸⁸ Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 3/82.

⁸⁹ Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, 1/26.

⁹⁰ Tûsî, *et-Tibyân*, 6/517.

⁹¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/468.

⁹² Râzî, *Mefâtihi'l-gayb*, 21/407.

⁹³ en-Nisâ 4/47.

⁹⁴ Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 1/402.

⁹⁵ Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, 1/140.

⁹⁶ Tûsî, *et-Tibyân*, 3/215.

⁹⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/111.

hitap, kendilerine kitap verilenlere hastır, ayrıca onların âyette “*kitap verilenler*” olarak nitelenmesi Tevrat’ın tümünü bilmelerini gerektirmektedir. Zira önceki âyette bahse konu olan yahudiler Tevrat’ın hepsini bilmedikleri için “*أَوْثُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ*” “*Kitaptan bir nasip verilenler*”⁹⁸ olarak nitelenmişlerdir. Bu kimseler, Hz. Muhammed’in (s.a.s.) peygamberliğine dair delilleri bilmekteydiler ve bu deliller Tevrat’ta zikredilmişti. İşte hem Tevrat’ta hem de Kur’ân’da geçen bu deliller dolayısıyla onlardan Hz. Peygamber’e (s.a.s.) iman etmeleri istenmiştir.⁹⁹

Hülâsaten Ayyâşî’ye göre söz konusu âyet, Ehl-i Kitap’a hitap etmekte olup Kur’ân’da Hz. Ali hakkında anlatılanlara iman etmeyi emretmektedir. Râzî’ye göre ise yahudilere hitap etmekte olup Kur’ân’da Hz. Muhammed’in (s.a.s.) peygamber olduğuna dair delillere inanmayı emretmektedir.

Ayyâşî, “*وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا*” “*Rabbin Âdemoğulları’ndan -onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: ‘Ben sizin rabbiniz değil miyim?’ ‘Elbette öyle! Tanıklık ederiz’ dediler*”¹⁰⁰ âyeti hakkında şunu nakleder: Câbir’in naklettiğine göre o, Ebû Ca’fer’e dedi ki: “Mü’minlerin emirini (Hz. Ali’yi), mü’minlerin emiri olarak kim isimlendirdi”? Ebû Ca’fer dedi ki: “Allah’a yemin olsun, Hz. Peygamber’e (s.a.s.) şu âyet nâzil oldu:

‘*وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ-وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَأَنَّ عَلِيًّا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ-*’ “*Onları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: ‘Ben sizin rabbiniz değil miyim? Muhammed Allah’ın elçisi, Ali emîru’l-mü’minîn değil mi?’*” İşte burada Allah Teâlâ, Ali’yi emîru’l-mü’minîn olarak isimlendirmiştir.¹⁰¹ Kummî, söz konusu âyette; Allah’ın rubûbiyyetini, Hz. Muhammed’in (s.a.s.) nübüvvetini, Ali’nin ve imamların imâmetini kabul konusunda söz alındığını zikretmiştir.¹⁰² Tûsî, söz konusu âyeti imâmete hamletmeden farklı görüşlere yer vererek tefsir etmiştir. Bunlardan Cubbâî’nin görüşüne göre; “*sırtlarından zürriyetlerinin alınması*”; kişinin babasının sırtında nutfe olarak yaratılması, akabinde anasının rahminde nutfe

⁹⁸ en-Nisâ 4/44.

⁹⁹ Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 10/95.

¹⁰⁰ el-A’râf 7/172.

¹⁰¹ Ayyâşî, *Tefsîrü’l-Ayyâşî*, 1/174.

¹⁰² Kummî, *Tefsîrü’l-Kummî*, 1/247.

278 | F. ÖZAKTAN / İmâmet Düşüncesi Özelinde Ayyâşî Tefsiri ile Râzî Tefsirinin Karşılaştırılması olarak var edilmesi, sonra farklı aşamalardan geçerek dünyaya getirilmesidir. Onların kendilerine şahit tutulması ise bülûğa erip akılları kemâle erdiğinde ve Rablerini tanıdıklarında gerçekleşir. Peygamberlerin lisanı ile onlara “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” denilir. Onlar da “Evet” derler. Zira artık onlar Rablerini tanımaktadırlar.¹⁰³ Râzî, ahdin nasıl alındığı ile ilgili farklı görüşler nakletmiştir. Hadis-i şerife dayanan bir görüşe göre ki, Taberî de benzer rivâyetler nakletmiştir; “Allah Teâlâ, Hz. Âdem’in sırtını sıvazlamış ve kıyamete kadar gelecek tüm zürriyetler Hz. Âdem’in sırtından çıkmış ve onlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim” demiş, onlar da ‘Evet, Rabbimizsin’ demişlerdi.”¹⁰⁴ Râzî’nin tercihe şayan gördüğü diğer bir görüşe göre; Allah Teâlâ, zürriyetleri (çocukları) babalarının sulbünden çıkararak annelerinin rahmine yerleştirdi. Böylelikle onları başlangıçta alaka sonra mudğa ardından kâmil bir insan haline getirerek mükemmel bir canlı yaptı. Akabinde de kendisinin birliğine, yarattıklarının harikulâde ve sanatının şaşırtıcı olduğuna dair getirdiği deliller ile onları kendilerine şahit tuttu. Bu şekildeki şahitlik ile de onlar her ne kadar lisân ile olmasa da sanki “Evet, Rabbimizsin” demiş oldular.¹⁰⁵

Görüldüğü üzere Ayyâşî’ye göre söz konusu âyette insanlardan Hz. Muhammed’in (s.a.s.) resul, Hz. Ali’nin mü’minlerin emîri olduğuna dair ahit alınmıştır. Râzî’ye göre ise insanlardan Allah’ın varlığına ve birliğine, mükemmel bir yaratıcı, müthiş bir sanatkâr olduğuna dair ahit alınmıştır.

Ayyâşî, “الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ” “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim”¹⁰⁶ âyeti hakkında şu rivâyeti nakleder: Hz. Peygamber (s.a.s) Cuma günü Arafat’a çıktığında Cebrâil (a.s.) gelip ona şöyle demiştir: “Ey Muhammed! Allah Teâlâ, sana selâm gönderiyor ve şöyle buyuruyor: ‘Ey Muhammed! Ümmetine de ki: Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim -Ali b. Ebî Tâlib’in velâyeti ile dininizi tamamladım- Size nimetimi tamamladım. Bundan sonra bir şey indirecek değilim. Namazı, zekâtı, orucu, hacı farz kıldım, imâmeti de bunların beşincisi kıldım. Bu dört farzı ancak beşincisi ile birlikte kabul ederim.”¹⁰⁷ Kummî söz konusu âyetin tefsirinde Allah Teâlâ’nın son indirdiği farzın imâmet esası olduğunu bundan sonra herhangi bir

¹⁰³ Tûsî, *et-Tibyân*, 5/28-29.

¹⁰⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 10/546-551; Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 15/398.

¹⁰⁵ Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 15/400.

¹⁰⁶ el-Mâide 5/3.

¹⁰⁷ Ayyâşî, *Tefsîrü’l-Ayyâşî*, 2/9; Ayrıca bk. Kummî, *Tefsîrü’l-Kummî*, 2/428.

hükümün inmediğini ve en son “*Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim*” âyetinin indiğini ifade etmiştir.¹⁰⁸ Tûsî, öncelikle başta İbn Abbâs olmak üzere birçok müfessirin savunduğu: “Söz konusu âyet inmeden önce emir ve nehiyeler, helaller ve haramlar belirlenmiş, bundan sonra bu hükümlere bir şeyin eklenmesi veya çıkarılması söz konusu olmamıştır” görüşüne yer verir. Ardından Ebû Ca’fer ve Ebû Abdillâh’a¹⁰⁹ isnaden bu âyetin Gadîr-i Hum günü Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Vedâ haccından dönerken Hz. Ali’yi ümmetin başına imam tayin etmesinden sonra indiğini belirtir.¹¹⁰ Taberî’ye göre *dinin kemâle erdirilmesi*; Mekke’nin yalnızca mü’minlere tahsis edilmesi, müşriklerin Mekke’den tecrit edilmesi ve Allah Teâlâ’nın bu âyeti Hz. Peygamber’e (s.a.s.) indirmesi ile,¹¹¹ *nimetin tamamlanması* ise; sahâbenin müşrik olan düşmanlara üstünlük sağlaması, müşriklerin Mekke’den çıkarılması ve onların artık mü’minlerin şirke dönme beklentilerini kaybetmeleri ile gerçekleşmiştir.¹¹² Râzî’ye göre *dinin kemâle erdirilmesi*; “Dininiz daha önce eksikti, dininizi tamamladım” anlamına gelmez. Din, her zaman için kâmilidir. Ancak dinin başlangıçtaki kemâliyeti, bir döneme kadar olan kemâliyettir, son zamanındaki kemâliyetse kıyamete kadar devam edecek olan kemâliyettir.¹¹³ “*Nimetimi tamamladım*” ifadesi, dinî ve şerî buyrukların tamamlanması anlamına gelmektedir. Adeta Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Bugün dininizi kemâle erdirdim ve bu kemâle erdirme dolayısıyla size nimetimi tamamlamış oldum.”¹¹⁴

Özetle Ayyâşî, *dinin kemale erdirilmesi* ile maksadın; Hz. Ali’nin velâyetinin ilan edilmesi, *nimetin tamamlanması* ile maksadın; namaz, zekât, oruç, hac farîzalarına son olarak imâmet akîdesinin eklenmesi olduğunu iddia etmiştir. Râzî, *dinin kemale erdirilmesi* ile maksadın; dinin kıyamete kadar sürecek olan kemâliyeti, *nimetin tamamlanması* ile

¹⁰⁸ Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, 1/162.

¹⁰⁹ Babası Muhammed el-Bâkır’dır. Tam ismi; Ebû Abdillâh Ca’fer b. Muhammed el-Bâkır b. Alî Zeynelâbidîn’dir (ö. 148/765). İsnâaşeriyye’nin altıncı imamıdır. Ebû Abdillâh, Ca’fer es-Sâdık’ın künyesi olarak kullanılır. Mustafa Öz, “Ca’fer es-Sâdık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7/1-3.

¹¹⁰ Tûsî, *et-Tibyân*, 6/514.

¹¹¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8/82.

¹¹² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8/83.

¹¹³ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 11/287.

¹¹⁴ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 11/289.

280 | F. ÖZAKTAN / İmâmet Düşüncesi Özelinde Ayyâşî Tefsiri ile Râzî Tefsirinin Karşılaştırılması
maksadın; dinî ve şerî buyrukların tamamlanması olduğunu ifade etmiştir.

Zikredilen örneklerde görüldüğü gibi Ayyâşî, Ebû Ca'fer'e isnaden naklettiği rivâyetlerde âyetlere “*علي* /Ali hakkında”, “*بِأَمْرِ عَلِيٍّ* /Ali'nin velâyeti hakkında” ve “*وَأَنَّ عَلِيًّا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ* /Ali, mü'minlerin emiri” ifadelerini eklemiştir.¹¹⁵ Ayyâşî, söz konusu âyetlerin tahrife uğradığını ve âyetlerin kendisinin naklettiği şekilde indirildiğini iddia etmiştir. Ayyâşî'nin bu iddiaları için Râzî tefsirine başvurulduğunda onun bu iddialarının tamamen asılsız olduğu ve bu lafızları mezhepsel kaygılarla âyetlere eklemeye çalıştığı ortaya çıkmaktadır. Kummî burada verilen örneklerden birisinde “*علي* /Ali hakkında” lafzını âyete eklemiştir. Ancak makâlede zikredilmemekle birlikte Kummî'nin “*علي* /Ali hakkında”, lafzını ilave ettiği âyetler bulunmaktadır.¹¹⁶ Bu durum, Ayyâşî ile Kummî'nin Hz. Ali'nin velâyetini ifade eden lafızların Kur'ân'dan çıkarıldığı iddiasında aynı görüşte olduklarını göstermektedir. Tûsî, “*علي* /Ali hakkında”, ifadesini âyetlere ilave etmemekle birlikte te'vili mümkün olan ifade ve lafızları Hz. Ali'nin velâyetine hamletmiştir. Taberî ve Râzî'nin ilgili âyetlerdeki tefsirlerinden Tûsî'nin zaman zaman Şîa'daki imâmet düşüncesinin etkisinde kalarak âyetleri yorumladığı anlaşılmaktadır.

4.1.3. “*أُمَّةٌ*” Lafzındaki Tahrifler

Ayyâşî, “*أُمَّةٌ*” lafzının geçtiği bazı âyetlerde “*أُمَّةٌ*” kelimesine hemze ekleyerek ve hareke değiştirerek bu lafzın önce “*أُمَّةٌ*” şeklinde nâzil olduğunu savunmuştur.

Ayyâşî, “*كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ*” “Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız”¹¹⁷ âyetindeki “*أُمَّةٌ* /ümme” lafzının Hz. Ali'nin kıraatine göre “*أُمَّةٌ* /imamlar” şeklinde olduğunu, bu lafızla sadece Hz. Muhammed (s.a.s.) ve onun vâsilerinin kastedildiğini ve haddi zatında Cebrâil'in âyeti “*كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ*” “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı imamlarsınız” şeklinde indirdiğini zikretmiştir.¹¹⁸ Kummî söz konusu âyeti açıklarken

¹¹⁵ Ayyâşî tefsirinde “*علي*” ifadesinin eklendiği diğer bir örnek için bk. Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 1/143.

¹¹⁶ Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, 1/159; 2/286.

¹¹⁷ Âl-i İmrân 3/110.

¹¹⁸ Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 1/335.

şunu nakleder: Bir kişi Ebû Abdillâh'ın yanında bu âyeti “ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ ” “Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz” şeklinde okumuştur. Bunun üzerine Ebû Abdillâh: “Mü'minlerin emiri, Hasan ve Hüseyin'i öldürenler mi en hayırlı ümmet”? demiş okuyan kişi de: “Canım sana feda olsun! Öyleyse bu âyet nasıl nâzil oldu?” demişti O da bu âyetin: “ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ ” “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı imamlarsınız” şeklinde indiğini söylemiştir.¹¹⁹ Tûsî, söz konusu âyet hakkında İbn Abbâs'tan hayırlı ümmetin; Hz. Peygamber'le birlikte hicret eden kimseler olduğunu, Dahhâk'tan ise; Hz. Peygamber'in ashâbı olduğunu nakleder. Bu âyetin imamlardan bahsettiği ile ilgili doğrudan bir açıklamada bulunmaz.¹²⁰ Taberî, en hayırlı ümmetin kim olduğu konusunda ihtilaf bulunduğunu belirtmiştir. Rivâyetlerde en hayırlı ümmet olarak; Mekke'den Medine'ye hicret eden muhâcirler, sahâbiler¹²¹ ve ümmet-i Muhammed sayılmıştır. Taberî de son görüşü tercih eder.¹²² Râzî: “En hayırlı ümmet ifadesi, lafzından dolayı sahâbeye hitap olmakla birlikte bütün Muhammed ümmeti hakkında umûmî bir ifadedir” der.¹²³

Görüldüğü üzere “أُمَّة” lafzının geçtiği âyetler “الْأُمَّة” lafzı ile değiştirildiğinde imamlar için bir övgü ve yüceltme manası ortaya çıkacaksa Ayyâşî bunu yapmaktan geri durmamıştır.¹²⁴ Bu tahrifat ile imâmetin Hz. Ali ve soyundan gelen imamların hakkı olduğunu ve onların seçkin insanlar olduklarını ispat etmeye çalışmıştır.

5. Te'ville Manası Tahrif Edilen Âyetler

Ayyâşî, âyetlere yaptığı lafzî eklemelerin yanı sıra yaptığı bâtil yorumlarla da âyetlerin manasında tahrifat yapmıştır. Özellikle ülü'l-emr, âdil, rehber vb. lafızların zikredildiği âyetleri tefsir ederken imâmet ilkelerini tasdik eden manalar ortaya koyabilmek adına âyetleri bağlamından ve nüzûl ortamından kopararak tefsir etmiştir. Örneğin “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اطَّعُوا اللَّهَ وَاطَّعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ ” “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de itaat edin”¹²⁵ âyetindeki “ülü'l-emre itaat” emrinin Hz. Ali ve imamlar hakkında nâzil olduğunu,

¹¹⁹ Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, 1/110.

¹²⁰ Tûsî, *et-Tibyân*, 2/558.

¹²¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5/671.

¹²² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5/674-675.

¹²³ Râzî, *Mefâtihi'l-gayb*, 8/323.

¹²⁴ Diğer bir örnek için bk. Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 2/438.

¹²⁵ en-Nisâ 4/59.

Allah Teâlâ'nın imamları, peygamberlerin yerine getirdiğini ancak imamların peygamberlerden farklı olarak bir şeyi haram veya helal kılmadıklarını zikreder. Daha sonra Ebû Abdillâh'a isnaden "ülü'l-emr" ile kastedilenlerin Ali b. Ebî Tâlib, Hasan, Hüseyin, Zeynelâbidîn Ali b. Hüseyin, Muhammed b. Ali (el-Bâkır), Ca'fer es-Sâdık olduğunu zikreder. Ayyâşî, dinin temel şartlarını; "kelime-i şehâdet getirmek, Resûlullah'a iman etmek, Allah'tan gelenleri tasdik etmek, zekât vermek, Allah'ın emri olan Ehl-i beyt'in velâyetini kabul etmek" olarak sayar.¹²⁶ İmamlar, rehber ve hidayet üzeredirler, onlar Kur'ân ile Kur'ân da onlarla beraberdirler, Kur'ân onlardan ayrılmaz, onlar da Kur'ân'dan ayrılmazlar, onlar hürmetine ümmete yardım edilir, yağmur yağdırılır, belalar def edilir, dualar kabul edilir.¹²⁷ Ayyâşî bu ön bilgiler sonrasında meseleyi aslî ve bağlayıcı bir delile dayandırır. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Kim imamını tanımadan ölürse câhiliye üzere ölmüştür."¹²⁸ Kummî, âyette geçen "ülü'l-emr" ifadesini "mü'minlerin emiri" (Hz. Ali) olarak tefsir eder.¹²⁹ Tûsî ise hem Ehl-i sünnet hem de Şîî müfessirlerin görüşlerine yer verir. Ebû Hureyre'ye göre "ülü'l-emr" idarecilerdir. Câbir b. Abdullah'tan gelen rivâyete göre; âlimlerdir. Şîî imamlardan Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık'a göre; Ehl-i beyt'ten olan imamlardır. Tûsî, seleften naklettiği bu görüşler sonrasında kendi görüşünü de açıklar. Ona göre Allah Teâlâ, kendisine ve Resûlüne itaati farz kıldığı gibi aynı şekilde imamlara da mutlak itaati farz kılmıştır. Hatadan ve yanılmaktan korunmuş, masum kimseler haricinde hiç kimseye mutlak itaat câiz değildir. Kendilerine mutlak itaatin vacip kılındığı kişiler, ne âlimler ne de idarecilerdir, onlar temiz ve masum olduklarına dair birçok delil bulunan imamlardır.¹³⁰ Taberî, "ülü'l-emr" ifadesi ile ilgili farklı görüşlere yer verir. Buna göre "ülü'l-emr" ile idareciler, yöneticiler, seriyye komutanları, âlimler, fakihler, sahâbiler, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer kastedilmiş olabilir. Taberî bu görüşler içerisinde idareci ve yöneticiler görüşünü doğru bulur.¹³¹ Râzî'ye göre;

¹²⁶ Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 1/411.

¹²⁷ Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 1/413.

¹²⁸ Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 1/412.

¹²⁹ Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, 1/141.

¹³⁰ Tûsî, *et-Tibyân*, 3/237.

¹³¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/176-183.

“ülü'l-emr” ifadesi ile idareci ve yöneticiler kastedilmez, zira onların yapılmasını istediği birçok işte haram fiiller ve haksız uygulamalar bulunur. Bundan dolayı yönetici ve idarecilere kayıtsız itaat vacip değildir. Onlara, ancak verdikleri hükümlerin hak ve doğru olduğuna dair deliller sundukları durumlarda itaat etmek vaciptir. Söz konusu ifade ile İmâmiyye'nin dediği gibi masum imamlar da kastedilemez. Şayet maksat imamlar olsaydı söz konusu âyetin devamında “Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz bunu Allah'a ve peygambere götürün”¹³² yerine “Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz bunu imamlara götürün” denilmesi gerekirdi. Ayrıca İmâmiyye'ye göre her dönemde sadece bir imam olur. Hâlbuki âyette “ülü'l-emr/emir sahipleri” tabiri çoğul olarak kullanılmıştır. Râzî'ye göre de Allah Teâlâ kesin itaati emrediyorsa o kişinin de hata ve günahlardan korunmuş, masum,¹³³ âdil bir kişi olması, zalim olmaması gerekir.¹³⁴ Bu da sadece ümmetin icmâsı ile gerçekleşebilir. O halde bu ifade ile “ehlü'l-hâl ve'l-akd” kastedilir ki bunlar da icmâ ehli (âlim ve müçtehit) kişilerdir.¹³⁵ Râzî, imâmetin vasiyet yoluyla geçtiğini söyleyen İmâmiyye'nin görüşünün bâtil olduğunu söyler. Zira Allah Teâlâ, “Peygamberleri onlara 'Allah size Tâlût'u hükümdar olarak gönderdi' dedi. 'Biz hükümdarlığa ondan daha lâyük iken ve ona servet bakımından bir zenginlik de verilmemişken onun üzerimize hükümdarlığı nasıl olur?’ dediler. Peygamber 'Allah, onu sizin için seçti’”¹³⁶ buyurarak İsrâiloğulları'na krallık yapacak kişinin kendi soylarından gelmemiş olmasını kınamalarının gereksiz olduğunu ve kendisinin seçtiği kimsenin buna lâyük olduğunu açıklamıştır.¹³⁷

Hülâseten Ayyâşî'ye göre âyetteki “Ülü'l-emre itaat edin” ifadesi ile Hz. Ali ve imamlara itaat, Râzî'ye göre ise icmâ ehli olan âlim ve müçtehitlere itaat kastedilir.

Ayyâşî, “إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ” “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder”¹³⁸ âyetinde belirtilen emanetin ehline

¹³² en-Nisâ 4/59.

¹³³ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 10/113-115.

¹³⁴ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 4/39.

¹³⁵ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 10/113-115.

¹³⁶ el-Bakara 2/247.

¹³⁷ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 6/504.

¹³⁸ en-Nisâ 4/58.

284 | F. ÖZAKTAN / İmâmet Düşüncesi Özelinde Ayyâşî Tefsiri ile Râzî Tefsirinin Karşılaştırılması

tevdî edilmesini, “Velâyeti ehline tevdî edin” şeklinde tefsir eder. Velâyete ehil kimseler de Hz. Muhammed’in (s.a.s) soyundan imamlardır. İmam, imâmeti kendisinden sonra gelen imama tevdî eder. Onların dışında hiç kimse tercih edilemez ve onlar bu görevden azledilmezler. Yine “وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ” âyetinde belirtilen adaletle hüküm verecek kimseler de “Hz. Muhammed (s.a.s) ve Ehl-i beyt”tir. Allah Teâlâ, onlara itaati emretmektedir.¹³⁹ Kummî’ye göre de söz konusu âyet, imamlara kendisinden sonra gelen imama görevi tevdî emrini bildirmekte ve “وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ” kısmı ile de imamlara, insanlar arasında adil olmaları emredilmektedir.¹⁴⁰ Tûsî bu konuda birkaç görüşe yer verir. Birinci görüşe göre emanetin ehline verilmesi; Bir şeyi emanet alan kişinin o emaneti teslim etmesidir. İkinci görüşe göre; imamların bu görevi sonra gelen imama tevdî emrini içerir. Tûsî, ilk görüşün kabûle şayan olduğunu ancak ikinci görüşün de oraya dahil olduğunu ifade eder.¹⁴¹ Dolayısıyla bu konuda Tûsî, Ayyâşî ve Kummî ile aynı düşüncededir. Ancak Tûsî, adaletle hükmetmeleri gereken kişilerin hâkimler olduğunu söyleyerek Ayyâşî ve Kummî’den ayrılır. Taberî, âyetteki emanetlerin; Allah’ın toplanmasını ve taksimini yöneticilere emanet ettiği fey ve sadakalar olduğunu “Emanetleri ehline verin” ve “Adaletle hükmedin” emrinin yöneticilere yönelik bir emir olduğunu ifade eder.¹⁴² Râzî, âyetteki emanetin ehline tevdi edilmesi ile ilgili geniş açıklamalarda bulunmakla birlikte biz konumuzla ilgili olan kısmına yer vermek istiyoruz. Söz konusu âyetin nüzûl sebebi şu hâdisedir: Hz. Peygamber (s.a.s.), Kâbe anahtarını, emanetçisi olan Osman b. Talha’dan almış daha sonra bu anahtarı Hz. Abbâs ve Hz. Osman’a emanet olarak geri vermek istemişti. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’e (s.a.s.) söz konusu âyetle Kâbe’nin anahtarını, eski emanetçisi Osman b. Talha’ya vermesini emretmiştir.¹⁴³ Âyetin nüzûl sebebi bu olmakla birlikte âyet bu hâdiseye tahsis edilemez. Her türlü emanetin sahibine teslimini gerektirir. Kişinin Rabbiyle, insanlarla ve nefsiyle hukuku bulunmakta olup bu hukuktan

¹³⁹ Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 1/407.

¹⁴⁰ Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, 1/141.

¹⁴¹ Tûsî, *et-Tibyân*, 3/234.

¹⁴² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/172.

¹⁴³ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 10/108.

doğın emanetlere riâyet etmesi gerekir.¹⁴⁴ Râzî, âyette adaletle hükmetmeleri emredilen kişilerin hâkimler olduğu konusunda icmâ bulunduğunu ifade eder.¹⁴⁵

Özetle, Ayyâşî'ye göre âyetteki “Emaneti ehline tevdi edin” emrinden maksat; imamın imâmet görevini kendisinden sonra gelen imama tevdi etmesi, Râzî'ye göre ise her türlü emanetin sahibine teslim edilmesidir. Ayyâşî'ye göre “Adaletle hükmetme” emrinin muhâtabı; Hz. Muhammed ve Ehl-i beyt'ten olan imamlar, Râzî'ye göre ise hâkimlerdir.

Ayyâşî'ye göre “يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ” “Ey peygamber! Rabbinden sana indirilene tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun”¹⁴⁶ âyeti Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e (s.a.s.) insanların başına Ali'yi tayin etmesini ve Ali'nin velâyetini insanlara bildirmesini emretmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) insanların “Amcaođlunu başa getirdi” demelerinden ve kendisine karşı taşkınlık yapmalarından korkmasından dolayı “يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ” “Ey peygamber! Rabbinden sana indirilene tebliğ et...!” âyeti inmiştir. Buna binaen Hz. Peygamber (s.a.s.), Gadîr-i Hum'da Hz. Ali'nin velâyetini duyurur.¹⁴⁷ Kummî de “Ey peygamber! Rabbinden sana indirilene tebliğ et!” ifadesinin Hz. Ali hakkında indiğini belirtir. Âyetteki “Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun” ifadesinin Vedâ haccından dönerken nâzil olduğunu ifade eder. Burada Hz. Peygamber'in (s.a.s.) veda hutbesi olarak bilinen konuşmasına yer verir. Dikkat çeken nokta ise Şîi literatürde sekaleyn hadisi olarak bilinen Hz. Ali'nin velâyeti hakkındaki rivâyettir. “Ben size iki şey (sekaleyn) bırakıyorum eğer bunlara sarılırsanız asla sapıtmazsınız. Bunlar Allah'ın Kitabı Kur'ân ile benim soyum yani Ehl-i beyt'imdir. Her şeyden haberdar, Latîf olan Allah, bana havuzumun başında benimle buluşuncaya kadar ikisinin birbirinden ayrılmayacağını bildirdi. İyi bilin ki! Kim bu ikisine sarılırsa kurtulur, kim de onlara muhâlefet ederse helak olur. Tebliğ ettim mi? Allah'ım, şahit ol.” Kummî, bu rivâyetle birlikte farklı rivâyetler de nakleder. Söz konusu âyet indikten sonra Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Ali'nin elinden tutup ashâbına hitâben “Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım, ona dost olana sen de dost ol, ona düşman olana

¹⁴⁴ Râzî, *Mefâtihi'l-gayb*, 10/109.

¹⁴⁵ Râzî, *Mefâtihi'l-gayb*, 10/110.

¹⁴⁶ el-Mâide 5/67.

¹⁴⁷ Ayyâşî, *Tefsîri'l-Ayyâşî*, 2/62.

286 | F. ÖZAKTAN / İmâmet Düşüncesi Özelinde Ayyâşî Tefsiri ile Râzî Tefsirinin Karşılaştırılması
sen de düşman ol!” buyurmuştur.¹⁴⁸ Tûsî, âyetin nüzûl sebebi olarak dört rivâyete yer verir. Ebû Ca’fer ve Ebû Abdillâh’tan naklettiği rivâyet dikkat çekicidir. Bu rivâyete göre Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’e (s.a.s.) Hz. Ali’yi vekil tayin etmesini emredince Hz. Peygamber (s.a.s.), bu emrin bazı sahâbîlere ağır gelmesinden korktu. Bunun üzerine Allah Teâlâ, emrini yerine getirmesi konusunda Hz. Peygamber’i (s.a.s.) cesaretlendirmek için *“Eğer bunu yapmazsan...”* âyetini indirdi. Bu rivâyetleri naklettikten sonra Tûsî kendi görüşünü açıkladığı kısımda âyetteki hitâbın Hz. Peygamber’e (s.a.s.) yönelik bir emir olduğunu belirtir ancak bu emirle açıkça neyin kastedildiğini söylemez.¹⁴⁹ Taberî, *“Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et!...”* âyetinin *“Ey Muhammed! Bu sûrede anlatılan yahudi ve hıristiyanlar hakkındaki kıssaları onlara tebliğ et”* anlamına geldiğini söyler. Zira bu sûrede; onların Rablerine karşı küstahça davrandıkları, peygamberlerine saldırdıkları, kitaplarını değiştirip tahrif ettikleri ve din anlayışlarının bozuk olduğu zikredilmiştir.¹⁵⁰ Râzî, *“Rabbinden sana indirileni tebliğ et!”* ifadesi ile ilgili çok sayıda nüzûl sebebi zikreder. Bunlar içerisinde Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Hz. Ali için *“Ben kimin dostu isem Ali de onun dostudur...”* rivâyeti de bulunmaktadır. Ancak Râzî, söz konusu âyetten önce ve sonra yer alan birçok âyetin yahudi ve hıristiyanlarla ilgili olması ve bu âyetin kendisinden önce ve sonraki âyetlerle uyumsuz olacak şekilde tek başına araya konulmasının uzak bir ihtimal olmasından dolayı âyetin Hz. Ali ile ilgili olduğunu kabul etmez. Bu âyette Allah Teâlâ, Hz. Muhammed’e (s.a.s.), yahudi ve hıristiyanların hile ve tuzaklarına aldırış etmeden ve korkmadan tebliğine devam etmesini emretmektedir.¹⁵¹ Râzî, *“Eğer bunu yapmazsan...”* ifadesinin *“Eğer onun risâletini tebliğ etmezsen şüphesiz ki, onun risâletini tebliğ etmemiş olursun”* anlamına geldiğini ve dolayısıyla mübâlağalı tehdit bildirdiğini söyler.¹⁵²

Görüldüğü üzere Ayyâşî ve Râzî’ye göre *“Rabbinden sana indirileni tebliğ et!”* ifadesi Hz. Peygamber’e (s.a.s.) bir emirdir. Ancak Ayyâşî’ye göre; Hz. Peygamber’e (s.a.s.) insanların başına Ali’yi tayin etmesi ve

¹⁴⁸ Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, 1/172-175.

¹⁴⁹ Tûsî, *et-Tibyân*, 3/588.

¹⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8/567.

¹⁵¹ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 12/401.

¹⁵² Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 12/400.

Ali'nin velâyetini insanlara bildirmesi emredilmiş, Râzî'ye göre ise Hz. Peygamber'e (s.a.s.), yahudi ve hıristiyanların tuzaklarına aldırış etmeden tebliğine devam etmesi emredilmiştir.¹⁵³

Ayyâşî, burada zikredilen örnekler haricinde çok sayıda âyeti zorlama te'villerle Ehl-i beyt'in imâmetine delil olarak göstermiştir. Ancak tüm örnekleri zikretmek bir makalenin hacmini aşacağından diğer örneklerin geçtiği yerler dipnotta belirtilmiştir.¹⁵⁴

Ayyâşî ve Kummî, ülü'l-emr, rehber, âdil topluluk vb. lafızları genelde Muhammed el-Bâkır'dan gelen rivâyetlere dayandırarak doğrudan imamlara hamletmiş ve zikredilen âyet yorumlarında ikisi de görüş birliğinde olmuştur. Ayyâşî; İbn Abbâs, İbn Mes'ûd gibi sahabenin önde gelen müfessirlerin görüşlerine yer vermez. Tûsî ise Şîî imamların görüşlerine yer verdiği gibi sahâbenin ve Ehl-i sünnet âlimlerin görüşlerine de yer verir. Ancak o da tercih noktasında Şîî imamların görüşlerini tercih eder. Te'vile açık âyet yorumlarında mensubu olduğu mezhebin etkisi altında kalmıştır. Verilen örneklerde Râzî ile Taberî birbirine yakın, muhâlif olmayan görüşler ortaya koymuştur. Diğer taraftan Râzî ile Ayyâşî'nin âyet yorumlarında ortak olduğu noktalar yok denecek kadar azdır. Ayyâşî'nin yaptığı yorumların ne Râzî ile ne de Taberî ile bağdaştırılması mümkündür. Ayyâşî, İmâmiyye'nin imâmet ideolojisi etkisinde âyetleri te'vil ederek her türlü övgü ve yüceltmeyi imamlara, her türlü yergiyi de muhâlif gördüğü kişilere hamletmeye çalışmış, imâmeti Kur'ân ile temellendirme adına yaptığı yorum ve nakillerle âyetleri tahrif etmiştir.

Sonuç

Ahbâriler'den olan Ayyâşî, mensubu olduğu Şîî mezhebinin imâmet esaslarını Kur'ân nassına dayandırmak için kimi yerde aşırı bâtinî yorum yapmış, kimi yerde âyetlerin tahrif edildiğini iddia etmiş, kimi yerde daha da ileri giderek âyet metnine bazı lafızlar ilave etmiştir. Ayyâşî, üç âyete "آلِ عَلِيٍّ / Ali hakkında", iki âyete "بِوَالِيَةِ عَلِيٍّ / Ali'nin velayeti", beş âyete "آلِ مُحَمَّدٍ / Muhammed ailesinin hakkı", bir âyete "آلِ مُحَمَّدٍ / Ehl-i

¹⁵³ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 12/401.

¹⁵⁴ Ayyâşî tefsirinde imâmete hamledilen diğer âyetler için bk. Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 1/131, 141, 143, 152, 153, 172, 174, 421, 423, 456; 2/164, 43-44, 177-178, 303, 323. Âyyâşî'nin içerisinde yergi bulunan âyetleri ilk üç halifeye ve ashâba hamlettiği örnek için bkz. 1/174; 2/43.

beyt” ifadelerini ilave etmiştir. Bir âyete de “ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَأَنَّ عَلِيًّا أَمِيرٌ ”
 وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَأَنَّ عَلِيًّا أَمِيرٌ /Muhammed Allah’ın elçisi Ali mü’minlerin emiridir” ifadelerini eklemiştir. Ayyâşî, âyetlere lafız ilave ederken; “Cebrâil bu âyeti şöyle indirdi”, “Âyet Rasûlullah’a şöyle indi” “Ali’nin kıraatinde şöyledir” ifadelerine yer vermiştir. Yine “أُمَّة” lafzının geçtiği iki âyette lafızda tahrif yaparak ilk olarak âyetin “أُمَّة”/imamlar” şeklinde indiğini, bu lafzın sonradan tebdile uğradığını iddia etmiştir. Ayyâşî’nin imâmetle ilişkilendirdiği on iki âyete lafız ilave ettiği, iki yerde lafızda değişiklik yaptığı ve toplamda on dört yerde lafız düzeyinde tahrif yaptığı tespit edilmiştir. Ayyâşî, özellikle Allah’a ve Resûlü’ne iman ve itaati emreden âyetlere yaptığı söz konusu ilavelerle imâmeti iman esaslarından birisi gibi göstermeye çalışmış, imamların özel statü sahibi olduklarını ve üstün vasıflar taşıdıklarını âyetlerden deliller getirerek ispatlamaya çalışmıştır.

Ayyâşî, Kur’ân metnine yaptığı lafız ilavelerini genelde şu üç tarike dayandırmaktadır. Birincisi, “Ebû Ca’fer > Câbir” tariki. İkincisi, “Ebû Ca’fer > Babam Hamza es-Sümmâlî” tariki. Üçüncüsü, “Ebû Ca’fer > Câbir > Amr b. Şimr” tariki.

Ayyâşî, imâmetle ilgili gördüğü âyetleri tefsir ederken de Ehl-i sünnet tarafından kabul gören hadis ve siyer kaynaklarına yer vermemiş, sadece Şîi imam Muhammed el-Bâkır (Ebû Ca’fer) ve Ca’fer es-Sâdık’tan (Ebû Abdillâh) nakledilen görüşlere yer vermiştir.

Ayyâşî’nin Kur’ân’ın tahrif edildiği iddiası ve âyetlere yaptığı lafız ilaveleri, Taberî ve Râzî tefsirleri ile kıyaslandığında bu iddiaların asılsız ve bâtil olduğu apaçık görülmektedir.

Ayyâşî, Kur’ân metnine yaptığı ilavelerin yanı sıra özellikle te’vile açık, mutlak itaatin emredildiği âyetleri imâmete hamletmeye çalışmıştır. Ayyâşî’ye göre; nasıl ki Kur’ân’da tevhit, nübüvvet, âhiret gibi ana konulara birçok ayette yer verilmiş, o halde iman esaslarından biri olan imâmet akîdesine de yer verilmiş olmalıdır. Bu düşünceyle o, Kur’ân’da geçen “ülû’l-emr” ifadesi ile Ehl-i beyt’ten olan imamların kastedildiğini savunmuştur. İmamların Ehl-i beyt soyundan gelmesi gerektiğini ve önceki imamın sonraki imama vasiyeti ile imam tayin edilebileceğini, imamın, raiyyetinin en faziletlisi, en bilgisi, en takvâlısı olması gerektiğini, imamlara her koşulda itaatin vacip olduğunu iddia etmiştir. Ayyâşî, imâmete ilâhî bir makam vermiş, imamın Allah’tan ilhâm aldığını, imamların kutsal-seçkin kişiler olduklarını, itaatin bizzat imama olması gerektiğini savunmuş, onların iradesini Allah’ın ve Peygamber’in

iradesi olarak kabul etmiştir. Ayyâşî'nin ana hedefi; imamların masum, korunmuş, seçkin insanlar olduklarını onlara muhalif olan kişilerin haksız ve zalim olduklarını kanıtlamaktır. Onun içerisinde övgü bulunan âyetleri Hz. Ali ve imamlara, yergi bulunan âyetleri ilk üç halife ve ashâba hamletmesinin ardında bu düşüncenin yattığı görülmektedir.

Buna karşılık Sünnî müfessir Râzî'ye göre; "ülü'l-emr" ifadesi ile imamlar değil "ehlü'l-hâl ve'l-akd" kastedilir ki bunlar da icmâ ehli âlim ve müçtehitlerdir. Râzî, imâmetin, vasiyet yoluyla geçmediğini, belli bir soya münhasır olmadığını, imâmete lâıyk olan herhangi bir kişinin seçilebileceğini ifade etmiş, dolayısıyla o, imamın en takvâlı, en bilgili vb. üstün vasıflar taşımasının zorunlu olmadığını belirtmiştir. O, halifenin Kur'ân ve sünnete göre hüküm verdiğinde ve bunu delilleriyle ortaya koyduğunda kendisine itaatin vacip olacağını savunmuştur. Dolayısıyla Râzî, yöneticileri siyasî bir idareci olarak görmüş, verdikleri hükümlerin eleştiriye açık olduğunu ifade etmiştir. O, itaatin zâta değil, hükme itaat olduğunu savunmuştur. Râzî'ye göre Kur'ân, Şîa'nın savunduğu gibi doğrudan imamın kim olacağı meselesi ile ilgilenmemektedir. Anlaşıldığı kadarıyla ona göre Kur'ân, sadece imamın/halifenin hangi sıfatları hâiz olması gerektiğini açıklamıştır.

Diğer taraftan Râzî ile Ayyâşî'nin imamın sahip olması gereken birkaç vasıfta mutâbık oldukları tespit edilmiştir. Râzî, imamın hata ve günahattan korunmuş, âdil olması konusunda Ayyâşî ile aynı düşüncededir. Ancak Râzî, hatadan korunmuş ve masum olma sıfatını, halifenin/imamın taşıyamayacağını bu sıfatların ümmetin icmâsı ile sağlanabileceğini ve dolayısıyla yukarıda zikredildiği gibi "ülü'l-emr" ile kastedilenin icmâ ehli âlimler olacağını savunmuştur. Ayyâşî ise bu sıfatları sadece ilâhî yardıma mazhar, seçkin imamların taşıyabileceğini söylemiştir.

Ahbârîler'den olan Kummî de Kur'ân'ın tahrif edildiği görüşünde Ayyâşî ile aynı düşüncededir. Diğer taraftan beşinci asırda yaşamış usûlî ekolden olan Tûsî'nin, zikredilen örneklerde mevcut Kur'ân'ın açıkça tahrif edildiği iddiasında bulunmamakla birlikte resm-i Mushaf'a uymayan, şâz bir kıraate isnaden bir yerde âyete "آل محمد/Ehl-i beyt" lafzını eklediği görülmüştür. Tûsî, imamın masum olduğu ve Hz. Ali'nin soyundan gelen kişilerin imâmete layık oldukları konularında Ayyâşî ve Kummî gibi düşünmektedir. Onun uzak te'villerle âyetleri imâmete

290 | F. ÖZAKTAN / İmâmet Düşüncesi Özelinde Ayyâşî Tefsiri ile Râzî Tefsirinin Karşılaştırılması
hamletmediği ancak yoruma açık olan zâhir ve nâs lafızlarda mezhep görüşleri etkisinde kalarak âyetleri imâmete hamlettiği görülmektedir.

Ayyâşî'nin âyetleri tahrif etmesinin ve yapmış olduğu aşırı bâtinî yorumların arka planında mensubu olduğu Şîî ideolojisinin etkisi apaçık görülmektedir. Dolayısıyla Ayyâşî tefsirinin Şîî düşüncedeki imâmet esaslarını yansıtan bir örnek olduğu izahtan vârestedir. Diğer taraftan Ayyâşî'nin bu görüşlerinin bâtil olduğunu Taberî ve Râzî başta olmak üzere yüzlerce müfessir, tefsirlerinde delilleriyle ispatlamıştır.

Kaynakça

- Abdulvehhâb, Abdullatîf b. Abdurrahman b. Hasan b. Muhammed b. *el-Berâhîni'l-İslâmiyye fi raddi's-şüpheti'l-fârisiyye*. y.y. Mektebetü'l-Hidâye, 1989.
- Abdü's-Semî', İmâd Ali. *et-Teyisîr fi usûli ve'ticâhü't-tefsîr*. İskenderiyye: Dâru'l-îmân, 2006.
- Ayyâşî, Ebü'n-Nasr Muhammed b. Mes'ûd. *Tefsîrü'l-Ayyâşî*. thk. Kısmü'd-Dirâsati'l-İslâmiyye. 3 Cilt. Kum: Müessesetü'l-Bi'se, 2000.
- Bağdâdî, Ebû Mansur Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed Temîmî Abdülkâhir. *el-Milel ve'n-nihal*. 3 Cilt. Kâhire: Müessesetü'l-Halebî, ts.
- Belâzürî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbü'l-eşrâf*. thk. Riyaz Zirikli. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî. *Sahîh-i Buhârî (el-Câmi'u's-Sahîh)*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 2001.
- Çelik, Hüseyin - Shahavatov, Sabuhi. "Tefsirde Mezhebe Dayalı Aşırılık - Ayyâşî Örneği-". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/48 (2017), 703-709.
- Emin, Hasan. *Müstedrekâtu A'yâni's-Şîa*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru't-Teâruf li'l-Matbûât, 1995.
- Emin, İhsan. *et-Tefsîr bi'l-me'sûr ve tetavvüruhû inde's-Şîati'l-İmâmiyye*. Beyrut: Dâru'l-Hadî, 2000.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *İmâmiyye Şîası*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1984.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. "Şîiliğin Doğuşu ve Gelişmesi". *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîilik Sempozyumu*, 33-46. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı. 1993.

- Gaffârî, Nâsır b. Abdullah b. Ali. *Usûlu mezhebi's-Şîa: el-İmâmiyyetü'l-İsnâaşeriyye*, 3 cilt. b.y. y.y., 1994.
- Habibov, Aslan. *İlk Dönem Şîi Tefsîr Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2007.
- Hasan, Hasan İbrahim. *İslâm Tarihi*. çev. İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş. 14 Cilt. İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1991.
- Hillî, Cemâlüddîn Hasen b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Mutahhar. *Keşfü'l-murâd fi şerhi Tecrîdi'l-i'tikâd*. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 2012.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Târîhu İbn Haldûn*. thk. Halil Şehhâde. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1988.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebevî*. 2 Cilt. Kâhire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshâk. *el-Fihrist*. thk. İbrahim Ramazan. Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 2. Basım, 1997.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Ata. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Şehrâşûb, Ebu Ca'fer Reşidüddîn Muhammed b. Ali. *Menâkıbu âli Ebî Tâlib*. Beyrut: Dârü'l-Edva, 1985.
- İlhan, Avni. "Şiîlik ve Ana Prensipleri". *Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi* 8 (1996), 375-396.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb. *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*. Safvân Adnân Dâvudî. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1992.
- Kûfî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ali en-Necâşî el-Esedî. *Ricâlü'n-Necâşî: ehadi'l-usûli'r-ricâliyye*. thk. el-Hucce es-Seyyid Mûsâ eş-Şebîrî. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1997.
- Kummî, Ebü'l-Hasan Ali b. İbrâhim. *Tefsîrü'l-Kummî*. thk. Tayyib el-Mûsevî el-Cezâirî. 2 Cilt. Kum: Mektebetü'l-Hüdâ, 1984.
- Kummî, Sa'd b. Abdullah el-Eş'arî Ebû Halef. *Kitâbü'l-makâlât ve'l-fırak*. thk. Muhammed Cevâd Meşkûr. Tahran: Merkezü İntişârâti 'İlmî, 1941.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Küleynî, Ebû Ca'fer Sikâtü'l-İslâm Muhammed b. Yakub b. İshâk. *el-Kâfi*. thk. Ali Ekber el-Gaffârî. Tahran: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1944.

- 292 | F. ÖZAKTAN / İmâmet Düşüncesi Özelinde Ayyâşî Tefsiri ile Râzî Tefsirinin Karşılaştırılması
- Mertoğlu, M. Suat. "Ayyâşî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/151. Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- Murtazâ, Şerif. *el-Fusûlu'l-muhtâra*. Beyrut: Dârü'l-Müfid, 1992.
- Muzaffer, Muhammed Rıza. *Akâidü'l-İmâmiyye*. Irak: y.y., 1961.
- Nevbahtî, Ebû Muhammed Hasan b. Mûsâ b. Hasan. *Firakü's-Şîa*. Beyrut: Menşûrâtü'r-Rıza, 2012.
- Onat, Hasan. *Emeviler Dönemi Şîi Hareketleri*. İstanbul: Endülüs, 2016.
- Onat, Hasan. "Şîiliğin Doğuşu Meselesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (1997), 79-118.
- Öz, Mustafa. "Ca'fer es-Sâdık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/1-3. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Öz, Mustafa. "Muhammed el-Bâkır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/506. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Öz, Mustafa. "Usûliyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/214. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Öz, Mustafa - İlhan, Avni. "İmâmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/201. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Öztürk, Mustafa. *Tefsirde Ehl-i Sünnet Şîa Polemikleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009.
- Rayyıs, Muhammed Ziyâuddîn. *İslâm'da Siyasî Düşünce Tarihi*. çev. Ahmed Sarıkaya. İstanbul: Nehir Yayınları, 1990.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer Fahreddîn. *Mefâtihü'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1999.
- Sâlûs, Ali Ahmed. *Maa isnâaşeriyye fi'l-usûl ve'l-fürû'*. Riyâd: Dârü'l-Fâzile, 7. Basım, 2003.
- Şen, Ziya. *Şîa'nın Kıraatlere ve Kur'ân Tarihine Bakışı*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2012.
- Tabatabâi, Muhammed Hüseyin. *İslâm'da Şîa*. Tahran: İslâmî Kültür ve İlişkiler Merkezi Tercüme ve Yayın Müdürlüğü, 1998.
- Taberî, Ebû Ca'fer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kâhire: Dâru Hicr, 2001.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Alî. *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Alî. *el-İktisâd fimâ yeteallaku bi'l-i'tikâd*. Beyrut: Dârü'l-Edvâ, 1986.

Ya'kûbî, İbn Vâzih Ahmed b. İshâk b. Ca'fer. *Târîhü'l-Ya'kûbî*. thk.

Abdülemir Mühennâ. 2 Cilt. Beyrut: Şirketü'l-İlmiyye, 2010.

Zâhir, İhsân İlâhî. *eş-Şîa ve's-sünne*. Lahor: İdâretu Tercümânî's-Sünne. 10. Basım, 1995.

Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. 3 Cilt. Kâhire: Mektebetü Vehbe, 2000.